

OBNOVA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KRIŽA U ŽIVOGOŠĆU U XIX. I POČETKOM XX. STOLJEĆA

Dina OŽIĆ BAŠIĆ, Split

Članak određuje okolnosti koje su prethodile i način na koji je zidarski majstor Vicko Barić iz Makarske izveo obnovu i dogradnju samostana sv. Križa u Živogošću u duhu romantičkog historicizma u razdoblju od 1906. do 1908. godine.

KLJUČNE RIJEČI: 19. stoljeće, franjevački samostan sv. Križa, romantički historicizam, Vicko Barić, Živogošće.

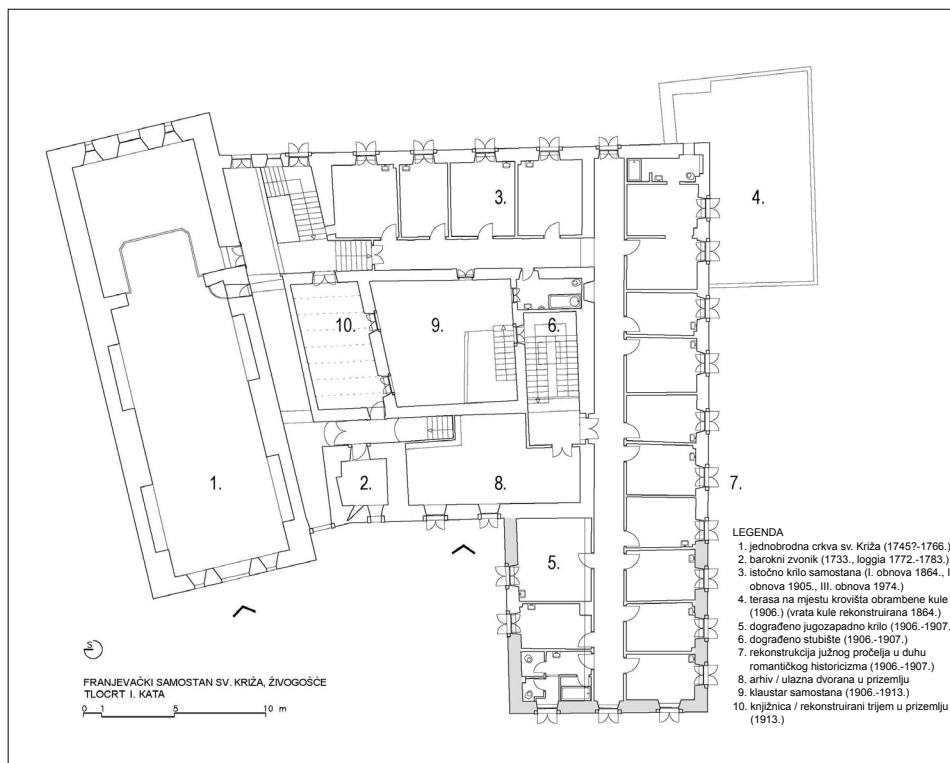
UVOD

Temeljem arhitektonsko-povijesne analize u ovom je članku interpretirana rekonstrukcija obnove franjevačkog samostana sv. Križa u Živogošću pored Makarske u razdoblju od 1806. do 1910. godine.¹ Članak je podijeljen na dva poglavlja: razdoblje druge obnove samostana nakon razaranja nastalih za vrijeme *francuske uprave* u Dalmaciji (1806.–1813.) te razdoblje treće obnove samostana u duhu romantičkog historicizma za vrijeme *druge austrijske uprave* (1813.–1918.).²

¹ Analiza dostupnih izvornih dokumenata, analiza stilskog odraza te analiza namjene pojedinih prostora omogućile su obrazloženje povijesnog i graditeljskog konteksta unutar kojeg je obnavljan i dograđivan samostan sv. Križa tijekom XIX. i na početku XX. stoljeća.

² Osmanlijska vojska zapalila je samostan sv. Križa 1647. godine u vrijeme *Kandijskog rata* (1645.–1669.). Samostanske zgrade obnovljene su *prvi put* novcem koji je darovala katolička obitelj Šoić iz Mostara nakon *Morejskog rata* (1714.–1718.), kad je Mate Šoić, a koji je sudjelovao u oslobođenju *Imotske krajine* u srpnju 1717. godine, imenovan knezom. Stjepan ZLATOVIĆ, »Gradivo za Poviest djelovanja franovaca presvetog Otkupitelja u Dalmaciji«, *Za vjeru i domovinu – Monografija 12 samostana*, 1882., 191; S. ZLATOVIĆ, *Franovci države Presvetog Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888., 88, 213–214; Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, »Kule u makarskom primorju«, *Makarski zbornik*, sv. 1., Omiš, 1970., 324–325; Karlo JURIŠIĆ, *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Zagreb, 1972., 22–23, 108–109; Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata – pregled povijesti hrvatskog naroda 1526.–1918.* (II. dio), Split, 2004., 338; Slavko KOVAČIĆ, *Najstariji izvještaji o stanju Makarske biskupije u Tajnom vatikanskom arhivu (1626.–1658.)*, Izvori za povijest Splitsko-makarske biskupije, Nadbiskupski arhiv Split, sv. 1., Split, 1975., 53–54; Anđelko BADURINA, »Samostanska arhitektura podbiokovskog područja Franjevačke provincije presvetog Otkupitelja«, u: *Zbornik rado-va Kačić*, sv. 16., Split, 1984., 249; Ivan PETRIČEVIĆ, »Pretvorba na imotski način 1717. godine«, *Makarsko primorje*, sv. 5., Makarska, 2000., 132–133; Jakša RAVLIĆ, *Makarska i njezino primorje*, Makarska, 2000., 87.

Samostanski sklop sv. Križa, osnovan 1614. godine, sastavljen je od četiri krila organizirana oko unutrašnjeg dvorišta (sl. 1.).³ Sjeverno krilo zaprima samostanska i župna crkva sv. Križa te biblioteka nad trijemom, a ostala tri krila namijenjena su stanovanju i radu redovnika.

Sl.1. Tlocrt prvog kata samostanskog sklopa sv. Križa

³ Utvrđeni franjevački samostan u Živogošću osnovan je, prema *izgubljenoj arhivskoj knjizi*, 1612. godine kao sklonište za redovnike i prebjegli puk s područja Bosne (istu godinu spominje fra Karlo Jurišić dajući prijepis »nepouzdanog« *Vladimirovića iz 1775. godine te Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*). Naziv samostana sv. Križ, koji koincidira s nazivom provincije *Bosne Srebrene sv. Križa*, potvrđen je prvi put na saboru reda 1614., te se ta godina, u nedostatku pouzdanijih izvora, koristi kao godina osnivanja. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 189; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 53–56; N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *nav. dj.*, 324, 325; K. JURIŠIĆ, *nav. dj.* (1972.), 39, 102–105; Sulejman BAJRAKTAREVIĆ, »Turski dokumenti franjevačkih samostana u Živogošću i u Makarskoj«, u: *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, sv. 4., Zagreb, 1964., 384; K. JURIŠIĆ, *Franjevački samostan Živogošće*, 1971., 3; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974.* (II. dio), Zagreb, 1975., 719; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1975., 429–430; Josip SOLDO, *Franjevačka provincija presvetoga Otkupitelja (Shematizam)*, Split, 1979., 177; Anita GAMULIN, »Utvrdre Gornjeg makarskog primorja«, *Makarsko primorje*, sv. 4., Makarska, 1999., 36–37.

1. OBNOVA SAMOSTANA I CRKVE SV. KRIŽA U XIX. STOLJEĆU

U razdoblju *francuske uprave* nad Dalmacijom civilni je upravitelj Vincenzo Dandolo 22. listopada 1807. godine izdao *Naredbu br. 731.* o zapljeni samostana sv. Križa i prenamjeni u vojnu bolnicu.⁴ Temeljem Naredbe koju je 10. studenoga 1807. godine izdao zapovjednik francuske vojske smještene u živogoškom samostanu kapetan Masson, inspektor za kult makarskog okruga *arhipresbiter don Josip Grubišić* popisao je »gornji hodnik samostana i to od prve do dvanaeste sobe s njihovim namještajem« i »donji hodnik samostana i to pet soba sa spremištem za robu i za kuhinjski pribor«.⁵ Iz zapisnika je vidljivo kako se **donji kat** samostana sv. Križa u to vrijeme sastojao od **pet većih soba**, povezanih hodničkom komunikacijom smještenom po obodu unutrašnjeg dvorišta, a **gornji kat** od **dvanaest redovničkih ćelija**, među kojima se nalazila i ćelija gvardijanova, te kako su sve sobe bile vrlo skromno namještene.⁶ Izgled pročelja onodobnoga samostana, nalik na utvrdu, možemo vidjeti iz crteža koji se nalazi u *Katastru samostana iz 1772. godine*.⁷ Prozori su imali male otvore, a puškarнице po vanjskim zidovima zadržale su obrambenu funkciju.

⁴ Dalmacija je potpala pod *prvu austrijsku vlast* mirom koji su 17. listopada 1797. godine u mjestu Campo Formio sklopili car *Svetoga Rimskog Carstva* Franjo II. i francuski car Napoleon Bonaparte, ali je zadržala *mletački model* civilne i crkvene uprave. *Požunski mir*, sklopljen 26. prosinca 1805., omogućio je priključenje Dalmacije i Boke kotorske *Talijanskoj Kraljevini (Regno d'Italia)*. Priključenju su se suprotstavili *Kotari* te pučani *Poljičke Kneževine* i četiri sela *Makarskog primorja* (Podgora, Drašnice, Igrane i Živogošće). Utvrđeni franjevački samostani u Makarskoj i Zaostrogu poslužili su *francuskim vojnicima* kao vojne baze u koje su se smjestili i odakle su uzvraćali na napade pobunjenika. Redovnici iz Živogošća pomagali su pobunu puka *Makarskog primorja*, stoga je francuska vojska nakon ugušenja pobune, 29. listopada 1807. godine istjerala franjevce i zauzela samostan i crkvu sv. Križa. Civilni upravitelj Dandolo (1758.–1819.) službeno je preuzeo svu samostansku imovinu 19. veljače 1808.

»Suvremenici pripovijedaju, da nebijaše liepo ni mirno stanje svetogrđnika; da uplašeni i strašeni od prikaza, mnogi pomriše i da veliki broj ostade zakopani pod Smokvom pred crkvom.«

Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 195–198; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 361, 365–368; Grga NOVAK, *Povijest Dalmacije – Od Kandijskog rata do Rapalskog ugovora* (II. dio), Split, 2004., 71; Frano BARAS, *Iz memoara maršala Marmonta: Ilirske uspomene 1806.–1811.*, Split, 1977., 51, 133, 235; J. SOLDI, »Sudbina franjevačkog samostana u Živogošću u vrijeme francuske uprave«, u: *Zbornik radova Kačić*, sv. 25., Split, 1993., 121–123; J. RAVLIĆ, *nav. dj.*, 89–97.

⁵ Zapisničar državnih dobara Mijo Grubišić 29. svibnja sastavio je *Popis namještaja i crkvenih predmeta iz živogoškog samostana za dražbu* koja je održana 5. listopada 1812. na makarskom trgu. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 197; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 367; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 124. Na točno ime inspektora za kult, don Josipa Grubišića, uputio me fra Vicko Kapitanović.

⁶ »U vrieme Francuza bijaše 15 redovnika sada samo 4.« Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 201; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 123.

⁷ U Arhivu samostana u Živogošću nalazi se u kožnom uvezu *Katastar* za kojeg se može pretpostaviti kako ga je načinio Pietro Corir (Petar Kurir) iz Splita 1772. te ažurirao 1791. godine. Katastar je rađen u mjerilu 1 : 200, uz uporabu stare venecijanske mjere za dužinu pertika (*Scala di pertiche Veneziane n°: 200*). Jedna venecijanska pertika iznosi 1.565 m te je Katastar izrađen u metričkom mjerilu 1 : 313.

Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 192, 201; Stanko PIPLOVIĆ, »Mjernici iz roda Kurir«, *Kulturna baština*, sv. 6., Split, 1979., 9–10, 47; Ronald Edward ZUPKO, *Italian Weights and Measures from the Middle Ages to the Nineteenth Century*, Amer Philosophical Society, DIANE Publishing, Philadelphia, 1981., 189; Arsen DUPLANČIĆ, »Nekadašnje groblje kod splitskih konventualaca«, *Kulturna baština*, sv. 11., Split, 1986., 16, 45; ISTI, »Makarska na crtežima i planovima do sredine XIX. stoljeća«, *Makarsko primorje*, sv. 1., Makarska, 1990., 117; S. PIPLOVIĆ, »Posjedi franjevačkog samostana u Makarskoj u 18. stoljeću«, *Makarsko primorje*, sv. 4., Makarska, 1999., 62, 66, 68, 73; Dina OZIĆ BAŠIĆ, »O arhitektonskom razvitku franjevačkog samostana sv. Križa u Živogošću u XVII. i XVIII. stoljeću«, *Croatica christiana periodica*, god. 32., br. 61., Zagreb, 2008., 44.

Nakon odlaska Francuza i uspostave *druge austrijske uprave* u Dalmaciji, franjevci su pokrenuli postupak povrata samostana sv. Križa *Provinciji presvetog Otkupitelja*, pozivajući se na *Naredbu o povratu samostana franjevcima od 31. prosinca 1809. godine*, koju je izdao civilni upravitelj Dandolo.⁸ Zalaganjem *provincijala fra Ivana Radonića*, a temeljem *Visoke kraljevske odluke* izdane 22. rujna 1820. u Beču, franjevačkom je redu vraćen živogoški samostan, crkva i pripadajuće zemlje te sva pokretna i nepokretna imovina.⁹

Obnovu samostana sv. Križa, koji je nakon boravka francuske vojske ostao »bez podnica i krova, porušenih zidova, razbijenih vrata i prozora, bez pokućstva«, te povrat oduzetog pokućstva i predmeta započeo je uz pomoć *fra Ivana Radonića* i *fra Prgometa* te puka Živogošća i Igrana gvardijan samostana sv. Križa *fra Mijo Majstorović* 1820. godine.¹⁰ Obnovu je dovršio sljedeći gvardijan fra Ivan Žderić, naručivši u Trstu 1824. godine mnoštvo novih predmeta za potrebe crkve i samostana.¹¹

Crkva sv. Križa, sagrađena 1766. godine od kamena, pravokutna je **jednobrodna građevina** tlocrtne površine 25,25 x 9,20 m, sa sakristijom unutar jedinstvenog volumena crkve.¹²

⁸ *Naredbom* od 9. lipnja 1809. civilni upravitelj Dandolo zahtijevao je prijelaz dvaju franjevačkih redovnika iz samostana u Zaostrugu u Živogošće kako bi čuvali samostan sv. Križa do *povratka* francuske vojske, što je i učinjeno 15. lipnja iste godine. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 198; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 380; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 123, 131.

⁹ Nakon Napoleonova poraza u Rusiji, *Bečkim kongresom* iz 1815. godine Dalmacija je ponovno priključena *Austrijskoj Monarhiji*. Car Franjo I., koji je 1818. godine posjetio Dalmaciju i pritom htio odlikovati *fra Ivana Radonića iz Podgore (provincijal 1816.–1819.)* za zasluge u borbi protiv francuske vojske, zaprimio je od provincijala *Molbu za povrat samostana sv. Križa Franjevačkoj provinciji* umjesto nagrade. *Molbu* je potpisao puk, crkvene i svjetovne vlasti *Makarskog primorja*.

Fra S. Zlatović umjesto 22. rujna koristi datum 4. prosinca 1820. *Protocollo degli Edifizi del Comune di Živogoscie nel Circolo di Spalato, Distretto di Macarsca*, 1835., 8; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 199; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 409; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 132.

¹⁰ »Crkveni krov razmetnut, a samostanski još gore prolomljen! U samostanu zidovi isprovaljivani, nit vrata nit na prozorih vratnica, tavani provaljeni i izloženi, pregrade oborene, a zidine razrovnane!« Novi provincijal fra Luka Kostan (1819.–1822.) zadužio je dva umirovljena eksprovincijala, fra Ivana Radonića i fra Pašku Prgometa, za obnovu samostana. Započeli su s prikupljanjem i otkupom raznesenih samostanskih dobara, crkvenog posuda i opreme.

»Živogoštani povratite Gospinu sliku, a Igranci S. Paškala, kanonik Rosandić Paulinović darova kupljene Dalmatike i bogati Pluvijal i ostali većim dijelom donesoše crkveno ruho na dražbi kupljeno pa i sam Gosp. Grubišić povratu dragocjenu Paramentu i posudu Sv. pričestčenja, Kanonik Posilović sveto ruho što se kod njega nalazilo. ... Jedan odlični dobroćinac ovih godina darova tri obilate kandile srebrene od vrijednosti preko 2000 fiar.« S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 199–200; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 409–410; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 132.

»Od Provincijala O. Koštana bili su određeni O. Radonić i O. Prgomet, da primu sgrade u Živogošću, tužnog manastira. A imenovan je starešina O. Fr. Mijo Majstorović. Pošli su obojica po selim i varošim, da kupe pomoći, za popraviti tamo sve, jer je bilo mnogo sve porušeno. Svi manastiri pomogoše robom pokućstvo, i svetim odjećam za crkvu. Seljani Živogošća i Igrana pokloniše sv. slike, koje su bili kupili na dražbi. Malo po malo samostan je opet uređen, popravljen.« Petar BAČIĆ (možda i prema predaji), *Nekrolog*, Visovac, 1925., 294–295 (podatak zaprimljen od fra Vicka Kapetanovića).

¹¹ »Tako se je opravljalo i nabavljalo god. 1824 gvardijan ot. Ivan Žderić podje u Mletke i nabavi Sv. slike, nakite crkvene, orgulje, zvona i ostale potreboće crkve i samostana.« S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 199.

¹² Prva crkva sv. Križa sagrađena je 1620. godine, prema natpisu uklesanom na nadvrtniku ulaza u današnju crkvu. Točno vrijeme početka gradnje današnje barokne crkve nije poznato, ali je gradnja vjerojatno započela kad se bivši provincijal (1742.–1745.) i *lector generalis* fra Petar Karapandža vratio u samostan u Živogošću kako bi uživao mirovinu 1745. godine. Prema natpisu uklesanom na nadvrtniku sakristije volumen crkve i sakristije izgrađen je do visine prizemlja 1761., a prema natpisu uklesanom na nadvrtniku ulaza u današnju crkvu – ukupni volumen crkve izgrađen je do 1766. godine.

Natkrivena je **bačvastim svodom** pod dvostranim krovštem.¹³ Orijentirana je u pravcu zapad-istok, s glavnim ulazom na zapadnoj strani. Nasuprot ulazu nalazi se svetište crkve. Odijeljeno je od ostatka crkvene lađe širokim kamenim trijumfalnim lukom, otvarajući nad sakristijom iza glavnog oltara pjevalište.¹⁴ Duži bočni zidovi crkve, koji nose bačvasti svod, ojačani su stupovima oltarnih niša i niša za ispovjedaonice.¹⁵

Unutrašnjost crkve sv. Križa ponovno je oličena 1824. godine, o čemu svjedoče podaci o kupovini *zelene boje za ličenje crkve te plave boje za ličenje pjevališta* za koje je u Trstu kupljeno i »šest mletačkih ploča za rešetke« i »pet mletačkih murala« za prozore.¹⁶ Postavljen je novi glavni oltar, izrađen od drva. Bočno od glavnog oltara u sjeveroistočnom su uglu ugrađene orgulje.¹⁷ *Mramorna spomen-ploča* caru Franji I. uzidana je u zid sakristije 17. svibnja 1825. kao zahvala za povrat samostana *Provinciji*.¹⁸

»Crkva rimskog sloga na polukružni svod prostranim svetištem i četirima kapelama za četiri oltara.« S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 195, 202; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 183, 264–267; K. JURIŠIĆ, »Fra Petar iz Živogošća i njegove tri Marijke«, *Marija*, sv. 7., Split, 1969., 306; K. JURIŠIĆ, *nav. dj.* (1972.), 107; A. BADURINA, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 1974., 33; ISTI, »Samostanska arhitektura«, 249; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 127–128; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.*, 45–46.

¹³ *Talijanski majstor Giuseppe Visaggio* proveo je barokizaciju pročelja crkve sv. Križa u razdoblju od 1772. do 1783. godine. Ulazno, zapadno pročelje završeno čistim trokutastim zabatom bez ukrasa dobilo je nad vratima presječeni zabat snažne plastike te osmerolatičnu rozetu kojoj su bočno obostrano otvorene *lizene*. Zabato, istočno pročelje pred sakristijom otvoreno je dvama kvadratičnim baroknim prozorima postavljenima simetrično na središnju os crkve, a nad kojima su u visini kora otvorene *barokne lizene*. D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.*, 47.

¹⁴ Mjere crkvene lađe su: širina 6,40 m, dužina 18,50 m i visina od poda do strelice luka bačvastog svoda 9,80 m. Mjere svetišta su: dužina 4,70 m, širina 6,40 m i visina 2,80 m. D. OŽIĆ BAŠIĆ, *Prostorni razvitak samostana sv. Križa u Živogošću – Makarska*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003., 12.

¹⁵ Ukupna širina zida crkve zajedno s dubinom niša iznosi 1,40 m, a dubina oltarnih niša 65 cm. *Tabla br. 3. Franjevački samostan Sv. Križa, Živogošće, Postojeće stanje u razdoblju od 1980. do 2002. godine* (D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* /2003./, 19–20). Prema fra Anđelku Badurini je rekonstrukcija crkve izvedena oko 1870. godine kako bi se između oltarnih niša smjestile i niše ispovjedaonica.

»Okolo 1870. godine crkva se iznutra rekonstruirala u duhu neoklasicizma, kojom prilikom se zadebljavaju zidovi i u ta se zadebljanja smještaju ispovjedaonice i oltari kao i u crkvi u Zaostrogu.« »Nešto kasnije (1874.) pregrađuje se svetište crkve i crkva se produžuje prema istoku do novog zvonika, a crkva time poprima potpuno pravokutan oblik. Tom joj je prilikom preuređena i cijela unutrašnjost u duhu neoklasicizma (poput crkve u Živogošću), zadebljani su zidovi crkve s unutrašnje strane, a u ta se zadebljanja ugrađuju ispovjedaonice i oltari.« A. BADURINA, »Samostanska arhitektura«, 239, 253.

¹⁶ J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 133.

¹⁷ *Oltar sv. Paškala* obnovljen je u kamenu po uzoru na *Gospin oltar* 1870. godine. Sliku *Prikazanje sv. Sakramenta* crkvi sv. Križa je, u vrijeme posvećenja samostana 1825. godine, poklonio car Franjo I.

U razgovoru je fra Gabrijel Jurišić izvijestio kako su crkvene orgulje kupljene 1824., izrađene 1804. (majstor Antonio Callido iz Venecije, učenik fra Antuna Nakića), a restaurirane 2002. godine (restaurator Heffer iz Zagreba). Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 199; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 410; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 133.

Sv. Paškal (sv. Paškal, St Pasqual) *samouki* je aragonski pastir koji se pridružio franjevačkom redu kao laik te u svojoj poniznosti, uprkos iznimnim zaslugama koje uključuju brojne misije u inozemstvu, nije zaređen. Bavio se unaprjeđenjem franjevačkoga samostanskog vrta. Kanoniziran je 1690. godine.

Anđelko BADURINA, Branko FUČIĆ, Marijan GRGIĆ, Radovan IVANČEVIĆ, Emilijan CEVC, Mitar DRAGUTINAC, Dragutin NEŽIĆ, Doris BARIČEVIĆ, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 2006., 482–483. Prema fra Gabrijelu Jurišiću, *oltari sv. Paškala* podizani su u brojnim franjevačkim crkvama diljem Dalmacije, omogućavajući pretežno težačkom stanovništvu štovanje sveca zaštitnika njihovih svakodnevnih poslova u polju i sa stokom.

¹⁸ »FRANCISCO.LAUSTRIAE.IMP.AC.REGI.PIENISSIMO.RELIGIONIS.TUTORI.QUOD.COENOBIVM.HOC.SANCTAE.CRUCI.DICATUM.DIREPTUM.OLIM.ATQUE.INTERCLUSVM.AD.PRISTINVM.

Barokni zvonik sv. Križa, sastavljen od zatvorenoga četverokutnog volumena tornja u visini dva kata postavljenog na podnožje sa skošenim stranicama (1733.), te barokne loggie za koju se može pretpostaviti kako ju je načinio *majstor Giuseppe Visaggio* (1772.–1783.),¹⁹ dobio je 1824. godine nova zvona kupljena u Trstu, a prema računu koji je dostavio *trgovac Filip Griotti*: »veliko brončano zvono u težini od 438 od velikih libri po kar. 38.« i »manje brončano zvono težine 206 od velikih libri po kar. 38.« te »željeza i klatna zvona«.²⁰

Ponovnom uspostavom **novicijata** u samostanu sv. Križa javila se potreba za obnovom svih sadržaja namijenjenih obrazovanju novaka reda.²¹ Knjižnica fra Petra Karapandže, oduzeta samostanu sv. Križa u vrijeme francuske uprave i dana na čuvanje makarskom biskupu Blaškoviću, vraćena je nakon donošenja *Odluke austrijske vlade o povratu samostanske knjižnice* (18. lipnja 1828.).²² Prema prikazu iz *Katastra iz 1836.* iznad planiranog trijema uz južni zid crkve sv. Križa već je prije 1807. godine bila sagrađena pravokutna prostorija za smještaj **knjižnice**, osvijetljena prozorima s južne strane.²³ Na

CULTUM.NUPER.RESTAURAVIT.ADDITA.LARGITIONE.SATIS.AMPLA.HOC.MEMORIAE.GRATI. ET.OBSEQVENTIS.ANIMI.MONUMENTUM.VI.KALENDAS.JUN.ANN.MDCCCXXV.P.PRAESES. ET.COENOBITAE.VANIMI.CONSENSIONE.POLICITI.SEMEL.QVOLIBET.MENSE.IN.PERPETVVM.D.O. M.PROPITIATIONIS.HOSTIAM.SOLEMNITER.OFFERRE.AD.MAJOREM.PROSPERITATEM.CLEMEN- TISSIMI.IMP.AC.REGIS.ET.TOTIVS.AVGUSTISSIMAE.AVSTRIA.CAE.DOMVS.«

Franjo II. se nakon 1806. godine proglasio *nasljednim carem Austrije* kao *Franjo I.* (1804.–1835.).

¹⁹ Prijelaz iz podnožja zvonika skošenih stranica u ravni dio pročelja naglašen je *horizontalnim vijencem zaobljenog profila* na mjestu početka prvog kata. Drugi kat zvonika otvoren je četvrtastim *kasnoerenesansnim prozorima* skošenih stranica koji završavaju četvrtastim otvorima u koje su postavljene *tranzene s cvjetnim ukrasom* ili s *križem upisanim u kružnicu*. Zatvoreno tijelo zvonika završava *prvim snažno profiliranim vijencem* nad kojim je rastvorena *barokna loggia* otvorena na sve četiri strane svijeta *biforama* s oblim lukovima. Loggiu natkriva *drugi snažno profilirani vijenac* te piramida zvonika. D. OŽIĆ BAŠIĆ, »O arhitektonskom razvitku«, 48–50.

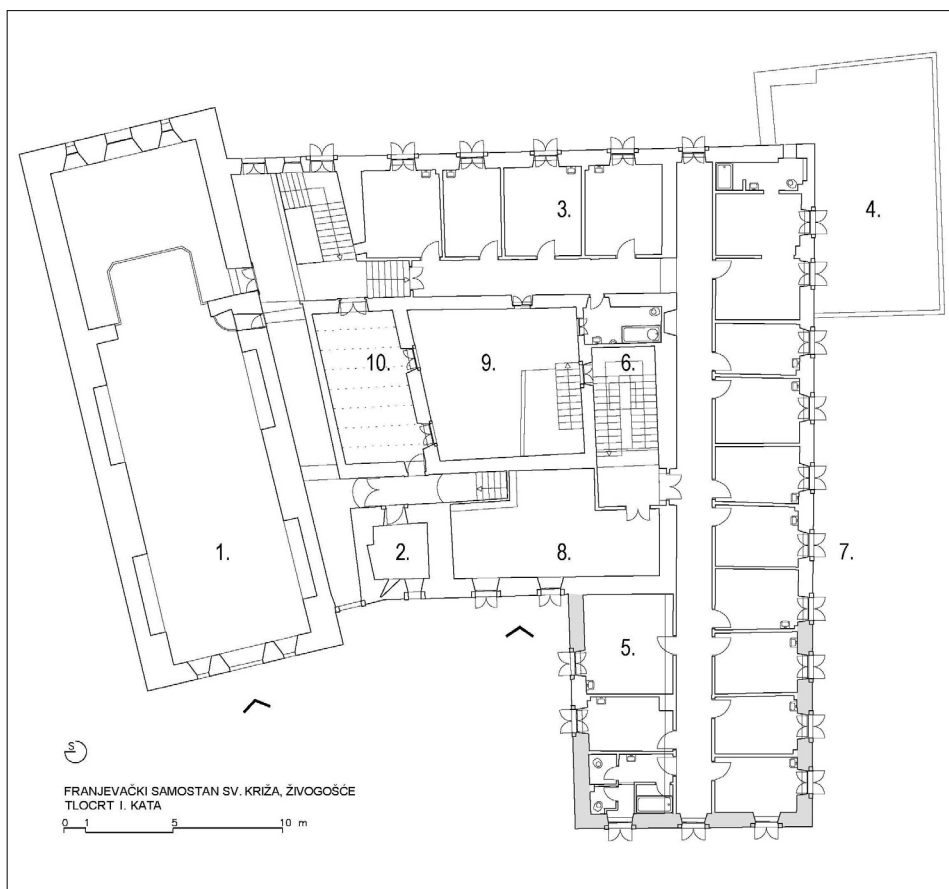
²⁰ Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 134.

²¹ Samostan sv. Križa ima dugu tradiciju odgoja i obrazovanja (Devetnaesti ekumenski sabor – *Tridentski sabor* je u razdoblju od 1562. do 1563. godine, između ostalih dekreta, donio i dekret o osnivanju bogoslovnih sjemeništa za odgoj i izobrazbu svećeničkih pristupnika.). Već je papin izvjestitelj fra Pavao Pelizzer Rovinjanin, koji je posjetio samostan 1640. godine, naveo u svojem *Izješću* kako je uspostavljen *novicijat*. Odlukom prvog sabora *Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, održanog u Sinju 19. lipnja 1745., osnovan je *drugi novicijat* u samostanu sv. Križa. Mletačka Republika uvela je zabranu ređenja u *Provinciji* (ukinula novicijate i ograničila broj redovnika na 365) 15. siječnja 1768. Povratkom u okrilje Habsburške Monarhije *Provinciji* se ukida zabrana ređenja, a od 1798. godine ponovno se otvaraju franjevačka učilišta, pa i *treći novicijat* u samostanu sv. Križa. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 200; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 69, 166–167, 254–255, 285–286, 340; K. JURISIĆ, *nav. dj.* (1972.), 108, 129, 170; Jure BRKAN, »Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću«, u: *Zbornik radova Kačić*, sv. 16., Split, 1984., 9; Michael GLAZIER, Monika K. HELLMIG, *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 2005., 305–306. (Vidi bilj. 26. i bilj. 33.)

²² Zaplijenjena knjižnica imala je oko 2 000 knjiga, mnoštvo arhivskih dokumenata i turskih povelja. Prema predaji, još je fra Petar Karapandža donio u samostan sv. Križa *brojne knjige u dvanaest škrinja i četiri slike*. O primopredaji knjižnice postoji pisani dokument koji potpisuju nadsvećenik Ivan Pavlinović, prokurator franjevačkog sjemeništa u Makarskoj, fra Šimun Milinović i fra Franjo Talijančić. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 201–202; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 267, 367, 410; K. JURISIĆ, *nav. dj.* (1972.), 308–309; J. SOLDI, *nav. dj.* (1993.), 128.

²³ *Nalazi tri uzidane jastučaste kamene konzolice* na južnom zidu crkve sv. Križa potvrđuju naznaku planirane gradnje ili čak postojanja drvenoga grednika jednostrešnog krova *sjevernog trijema* podignutog oko 1761. godine. A. BADURINA, »Samostanska arhitektura«, 249; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2008.), 53. (Vidi bilj. 71.) Katastarska karta No. 241. Villaggio Xivogoschie O.C.IX. 26. sez.o.g.; In Dalmazia Circolo di Spalato, 20. travnja 1836., Scala di s. Pollice di Vienna = 40 Klafter (originalni planovi prve službene izmjere bivše pokrajine Dalmacije), Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Državni arhiv, Split.

temelju *Djelomičnog tlocrta prizemlja – postojeće stanje* (sl. 2.) i *Djelomičnog tlocrta I. kata – postojeće stanje iz 1974. godine* vidi se kako je nekadašnje barokno stubište, smješteno u sjeveroistočnom uglu samostana, povezivalo *klaustar* i *sakristiju* u prizemlju s *pjevalištem*, pa i *knjižnicom*, na prvom katu samostana. No oblikovanje potpornog stupa i plitkih lukova pročelja knjižnice na razini *klaustra* te oblik i veličina dvaju prozora na razini prvog kata, ukazuju na kasniju gradnju ili pregradnju. Stoga se može pretpostaviti kako je do preoblikovanja sjevernoga samostanskog krila došlo u kasnijem razdoblju, oko 1864. godine.

Sl. 2. *Djelomični tlocrt prizemlja – postojeće stanje*, list. 1. (B. Bezić, 1974.)

Obnova istočnoga samostanskog krila započela je 1864. godine, kako svjedoči *natpis uklesan na nad vratku ulaza* u samostan sv. Križa s istoka.²⁴ Prvotno krilo sastojalo se od **sutere**na, gdje su bile smještene *gospodarske prostorije* pristupačne iz klaustera samostana (u skladu s *nalazom lučnog otvora* na spoju istočnoga i južnoga samostanskog krila), te **prizemlja**, u kojem su bile smještene *samostanske ćelije*.²⁵ Nakon obnove oblikovano je nad postojećim suterenom **pet ćelija**, od kojih je jedna imala trapezni oblik. Različitost horizontalnih slojeva kamenog sloga na neožbukanim zidovima *klaustera* pruža uvid u katnu visinu istočnog krila prije 1864. godine i izgled *baroknih prozora* svijetlih otvora oko 40 x 60 cm, orubljenih kamenim iglama presjeka 16 x 16 cm. Izgled i položaj natkri-venoga kamenog stubišta s punom zidanom ogradom (sagrađeno 1864.; uklonjeno 1974.), koje je vodilo iz prostora *klaustera* do ulaza u istočno krilo, razvidan je iz *Djelomičnog tlocrta prizemlja – postojeće stanje* (sl. 2.) i *Djelomičnog tlocrta I. kata – postojeće stanje iz 1974. godine*.²⁶ Položaj i izgled dvostrešnog krovišta istočnog krila podvučenog pod krovište južnog krila, te jednostrešnog krovišta stubišta uz sakristiju i pjevalište na sjeveroistočnom uglu, poznati su prikazi na fotografiji samostana koja je snimljena 1905. godine. Pokrov nad dvostrešnim krovom istočnog krila bila je *kupa iz Pordenone (Italija)*, a nad jednostrešnim krovom to su bile *kamene ploče*.

Prema *fra Stipanu Zlatoviću*, 1864. godine *povećana* su *vratašca* na **kuli** za obranu od napada s mora (sagrađena u razdoblju od 1645. do 1730. godine), a koja se nalazi na ju-goistočnom uglu izvan kvadratičnog perimetra samostana.²⁷ Nova vrata kule, izrađena u *duhu tradicionalne pučke gradnje (romantički slog)*, imaju svijetli otvor veličine 1,75 x 2,15 m. Novi kameni dovratnici imaju presjek 18 x 18 cm, a prekinuti su na polovici visine horizontalnim kamenim blokovima veličine 35 x 62 cm. Simetrično od osi vrata postavljena su u gornjoj zoni pročelja kule dva mala, pravokutna prozorčića svijetlog otvora oko 30 x 50–55 cm, s presjekom kamenih doprozornika 16 x 16 cm. Prikaz samostanske kule u *Katastru iz 1836. godine*, koji u cijelosti odgovara veličini prikaza iz *Katastra iz 1772. godine*, ukazuje na nepromijenjen volumen kule u tom razdoblju, a koji počiva na tlocrtu veličine oko 6,0 x 12,0 m.

²⁴ Samostanu u Zaostrogu se 1875. godine dograđuje novo krilo prema istoku. A. BADURINA, »Samostanska arhitektura«, 239.

²⁵ Ustanovljenjem *službenog novicijata* 1735. započela je dogradnja samostana sv. Križa, premda se sa širenjem *južnog krila* prema jugu započelo već 1730. godine. Iznad tlocrtne površine od oko 5,50 x 12,80 m podignute su tri razine: *podrum južnog krila* kao velika gospodarska prostorija, *suteren* i *prizemlje*, u kojima su bile smještene ćelije redovnika (»U samostanu ima dvajestak ćelija sa zbon spremom i velikim podrumom.«). *Protocollo degli Edifizi del Comune di Xivogoscie nel Circolo di Spalato, Distretto di Macarsca*, 1835., 8; S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 200; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 183, 254–255, 285; A. BADURINA, »Samostanska arhitektura«, 249; J. BRKAN, *nav. dj.*, 9; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2003.), 8.

²⁶ Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

²⁷ »Stara tvrdjavska vratašca izmijenjena su god. 1864 velikim i svjem ukućnim.«

Kaštel u Lapčanju / Gradcu podignut je 1661., a južna kula samostana u Zaostrogu 1730. godine. Prema crtežu iz *Katastra samostana* iz 1772. godine krov kule bio je nadsvođen četverostrešnim krovom, a pročelja kule nisu imala otvora osim malih puškarnica na razini današnjeg sutere

na i prizemlja samostana. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 200; ISTI, *nav. dj.* (1888.), 109–110; N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *nav. dj.*, 316–319, 327–328; Velimir URLIĆ, »O položaju makarskih kula«, *Makarsko primorje*, sv. 2., Makarska, 1995., 134; J. RAVLIĆ, *nav. dj.*, 28–29.

Prema tekstu u *Protocollo degli Edifizi del Comune di Xivogoscie nel Circolo di Spalato, Distretto di Macarsca iz 1835.* i prikazu iz *Katastra iz 1836. godine* te u skladu s obilježjima života u razdoblju *osmanlijske uprave nad Makarskim primorjem* (1498.–1699.), samostanska kuhinja (*komin*) bila je smještena u izdvojenoj građevini, na jugozapadnom dijelu samostanskog sklopa.²⁸ Pojavnost *komina tradicionalne pučke gradnje* upućuje kako je *samostanska kuhinja* na prikazu *Katastra iz 1836. godine* mogla biti samo prizemna jednoprostorna građevina s pročeljima od grubo obrađenog kamena, natkrivena dvostrešnim drvenim krovštem s pokrovom od kamenih ploča.²⁹

2. OBNOVA SAMOSTANA SV. KRIŽA S POČETKA XX. STOLJEĆA

Poraz Austrije kod Sadowe iz 1866. uvjetovao je 8. lipnja 1867. nastanak dvojne monarhije *Austro-Ugarske*.³⁰ Ujedinjenje *kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* s Ugarskom, koje je donijelo autonomiju po pitanju »zakonodavstva i uprave u svim poslovima nutarnjim, bogoštovlja, nastave i pravosuđa«, izglasano na Hrvatskom saboru 1868. godine, uvjetovalo je povećanje broja hrvatskih franjevačkih učilišta.³¹ Povećanje broja novaka reda zahtijevalo je *obnovu i dogradnju* i samostana sv. Križa u Živogošću.³² Tijek radova proširenja i povećanja samostana koji su započeli 1905. godine može se ponajprije pratiti zahvaljujući sačuvanoj *Knjizi o gradnji Manastira Živogošće* koja sadrži popis *Troška o popravi Manastira*, te zahvaljujući nizu očuvanih *ugovora o izvedbi radova, narudžbenica materijala i računa iz samostanskog arhiva*.³³

2.1. OBNOVA CRKVE SV. KRIŽA

Unutrašnjost crkve sv. Križa dobila je današnji izgled u razdoblju od 1906. do 1908. godine, u vrijeme gvardijana fra Ante Gilića (1904.–1907.) i fra Jozе Ravlića (1907.–1910.).³⁴ Prema *Naknadi za narise i Troškovniku iz 1906. godine, zidarski majstor Vicko (Vicenzo) Barić* iz Makarske nadzirao je radove obnove crkve tijekom 1906. godine.³⁵

²⁸ A. BADURINA, »Samostanska arhitektura«, 239; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2003.), 16.

²⁹ *Protocollo degli Edifizi del Comune di Xivogoscie nel Circolo di Spalato, Distretto di Macarsca, 1835.*, 8; Tatijana GARELJIĆ, »Povijesni razvoj kuhinje Makarskog primorja«, *Makarsko primorje*, sv. 1., Makarska, 1990., 43–44; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2003.), 8.

³⁰ G. NOVAK, *nav. dj.*, 147, 150; F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 461.

³¹ G. NOVAK, *nav. dj.*, 152; F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 464–467.

³² Vidi bilj. 22. i bilj. 26.

³³ Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

³⁴ Pjevalište je bilo osvijetljeno dvjema lizenama iznad prozora sakristije na istočnom pročelju. Kupljeni su kipovi sv. Ante, sv. Paškala i sv. Petra Alkantara, a *Gospin oltar* načinjen je od mramora.

S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1888.), 313. Fra Ante Gilić već se istaknuo u gradnji nove župne crkve sv. Ante u Tučepima, a koju je gradio zajedno sa zidarskim majstorom Vickom Barićem prema projektu inženjera Perišića u razdoblju od 17. travnja 1898. do 13. lipnja 1901. U Arhivu samostana sv. Križa nalaze se *Bilježnički oporavak* (14. prosinca 1898.) i *Pogodba* (18. veljače 1899.) između građevinskog poduzetnika Vicka Barića iz Makarske i klesara Šimuna Biočine Matina i Nikole Lučića Antina iz Postira oko klesanja kamena za izgradnju crkve u Tučepima. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće; Milan ŠETKA, *Tučepka spomenica*, Split, 1968., 64–66.

³⁵ »Car je odobrio iz svoje privatne blagajne franjevačkom samostanu sv. Križa u Živogošću pripomoć od 100 forinta za popravak samostana.« »Domaće vijesti«, *Novi List, Zadar*, 31. VIII. 1898., 3 (na podatak me uputio dr. Stanko Piplović). Prema *Trebovniku za Manastir sv. Križa u Živogošću* (1899.) i *Knjizi o gradnji*

Prema *Pogodbi za izradu oltara presvetoga Srca Isusova i oltara Ante Padovanskog* iz svibnja 1906. godine iz Arhiva samostana sv. Križa, *klesarska radionica Giuseppe Voltolini i Vicko Tagliaferro* iz Splita izradila je i postavila u crkvi sv. Križa dva nova oltara izrađena od bijeloga segetskog kamena s *amateima* od crvenoga francuskog mramora.³⁶ *Antependij i cimijar* oba oltara zamišljeni su sa reljefnom slikom sveca zaštitnika. Nad oltarima je trebalo postaviti četiri *važa* na desno i nalijevo od *cimijara i frontuna*. Niše oltara za smještaj svečeva kipa trebale su biti isporučene oličene i s jednokrlnim zatvorima od stakla u okviru načinjenom od ariša. Oltari su načinjeni *u duhu historicizma*, prizivajući **mletačke manirističke oltare** starih majstora u Dalmaciji, čija izvedba u kamenu nalikuje na način obrade drva.

Prema dogovorenom *Trebovniku* su u razdoblju od srpnja do listopada 1906. u *Drvodjelarskoj radionici Kleme Jakasović i Josip Korlaet* u Splitu izrađeni: *propovjedaonica, busala i tabernakul s vratima na kojima je urezan kalež te četrnaest povezanih sjedala pjevališta* načinjena od ariša.³⁷ Pozlatu tabernakula načinio je *majstor Giovanni Antončić* iz Splita početkom kolovoza 1907. godine.³⁸

Radove žbukanja zidova vapnenom žbukom (»un nuovo intonaco con malta di calce e sabbia purgata nel rapporto 1:2«) te dio radova na ličenju crkve sv. Križa ugovorio je i izvršio u razdoblju od listopada do studenoga 1906. *Lorenzo Gallo* iz Splita.³⁹ Potom mu je

Manastira Živogošće (1906.–1908.), Vicko Barić isplaćen je u iznosu od 80 kruna za *proučavanje o preuređenju Manastira za više dana i nacrt*. Prema *Naknadi za narise* (9. veljače 1906.) isplaćen je za još 24 kruna, a prema *Isplati za nadgledanje rađe* od 14. kolovoza i 10. rujna 1906. te 11. travnja 1907. isplaćen je i za nadgledanje radova. Radove su, prema isplatama nadnica u *Knjizi o gradnji*, izvodili: *Baletić Dominik i Luka; Ante, Bepo i Ivan Kla(e)ričić; Ante i Nikola Perkušić; Ivan i Agarilo Šimić; neki M. i Vice Franičević* (17. svibnja; 5. i 28. srpnja; 1., 3., 12., 19., 20., 27. i 30. kolovoza; 8., 13., 28. i 30. rujna; 7., 10. i 30. listopada; 3., 8. i 21. studenoga; 1., 2., 15., 18., i 28. prosinca 1906.; 5., 15., 17., 22. i 27. ožujka; 25., 26. i 28. travnja; 7., 20. i 30. svibnja; 21. lipnja; 14. i 30. srpnja; 2. i 6. kolovoza 1907.). Brodski prijevoz građevinskog materijala obavljali su: parobrodom, čiji je vlasnik bio *Luigi Rismondo, kapetan Gamulin* (14., 16., 21. lipnja, 27. srpnja, 28. rujna, 7. i 14. listopada; 2. svibnja 1907.); trabakulom nekog *Alača* (23. travnja, 16. i 18. srpnja 1906.; 5. ožujka 1907.); gajetom *Ivana i Mate Jukića* (3. lipnja, 2. rujna, 3. i 27. studenoga 1906.; 24. i 25. siječnja, 15. ožujka, 17. svibnja, 1. lipnja 1907.); kaičem *Vice Veže* (2. svibnja 1907.) i kaičem *Kleme Miševića* (5. svibnja i 3. kolovoza 1907.).

Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće

»Na posljedku ne postoji procjena izvedenih radnja, nego jedino trebovnik od god. 1906., sastavljen po zidarskom majstoru Bariću.« *Dopis K. K. Statthalterai in Dalmatien* (Č. k. Namjesništvo u Dalmaciji) Č. k. kotarskom *Poglavarstvu u Makarskoj* (potpisao Walach), 12. svibnja 1911. Časno kralj. Namjesništvo u Dalmaciji, Građ. sekcija Makarska, svežanj 169., predmet 183. (1907.–1916.), 3.

Državni arhiv, Zadar.

³⁶ U crkvi sv. Križa nalazi se pet oltara: veliki oltar sa slikom sv. Križa, *Gospin oltar, oltar sv. Paškala, oltar sv. Ante i oltar presvetog Srca Isusova*. Uz *Gospin oltar* u posebnoj niši je smještena *Gospina slika*, ostavština fra Petra Karapandže. Gabro NIKOLIĆ, *Inventar samostana sv. Križa u Živogošću, 22. siječnja 1972.*, 1.

Pogodba za izradu oltara presvetoga Srca Isusova i oltar Ante Padovanskog (20. svibnja 1905.): gvardijan fra Ante Gilić, Živogošće, i gospoda *Giuseppe Voltolini i Vicko Tagliaferro, radionica Žrtvenika i Spomenika*, Split; jamstvo gospodin *Marino Bettiza*, Split. • *Isplata 4 000 kruna za izradu oltara, te naknadne isplate* (21. travnja, 17. svibnja i 11. lipnja 1906.). Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

³⁷ *Trebovnik za izradu prodikaonice, busale i tabernakula* (18. srpnja 1906.): drvodjelci Jakasović i Korlaet, Split. Pismo o izradi busole, tabernakula, pulpita (31. srpnja 1906.): Jakasović i Korlaet. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

³⁸ *Pismo* (1. lipnja 1907.): Giovanni Antončić, Split. *Isplata za pozlatu vrata tabernakula* (2. kolovoza i 12. studeni 1907.): Giovanni Antončić. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

³⁹ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Narudžba i Isplata za 6 000 kg Portland cementa* (17., 23. i 26.

koncem studenoga 1906. majstor Aleksandar Jurišić iz Splita poslao uljene boje za ličenje drvenih prozora i vrata na crkvi.⁴⁰ Gallo je vjerojatno vodio i postav novog poda u crkvi u prosincu 1906., odnosno popločenje poda *secesijskim crno bijelim keramičkim pločicama*.⁴¹ Cement, sredstvo za fuge i keramika za oblaganje podova naručeni su iz Trsta, a prema Ponudi koju je načinio *trgovac Carl Greinitz Neffen* 28. rujna 1906. godine.⁴²

Prema *Ugovorima i Namirnicama* te uz posredovanje *splitskog poduzetnika Marka Markovine*, izradu vijenaca, pilastara i ostalih gipsarskih radova, kao i marmorizaciju crkve i sakristije, načinili su u razdoblju od 8. travnja do 28. lipnja 1907. majstori: *Giuseppe Buella, Eligio Venegoni, Michele Elefanto i Michele Aduce*.⁴³ Prema *Pogodbi*, nakon žbukanja zatraženo je oslikavanje crkve na način kao da je obložena *mramorom iz Carare*. Rubovi vijenaca i pilastara, trijumfalnog luka i pobočna četiri luka niša za oltare oslikani su na način kao da su orubljeni *crvenim mramorom iz Francuske ili Verone*. Unutrašnjost oltarnih niša oslikana je poput obloge u *kamenu verde antico*. Platno zida između dviju oltarnih niša oba pobočna zida, orubljeno pilastrima podignutim do vijenaca u korijenima lukova nad nišama, razdijeljeno je četirima manjim pilastrima povezanima vijencem na prostor tri manje niše za smještaj ispovjedaonica. Istodobno kad i **marmorizacija** crkve, 23. travnja 1907., načinjena je i ugradba, odnosno postav stuba oltara koje su isklesane u klesarskoj radionici *Voltolini i Tagliaferro*.⁴⁴

Nakon završenih ugradnji crkvenog namještaja i *marmorizacije* zidova, u ljeto 1907. godine *slikar Francesco Ravalico* iz Splita oslikao je svod crkve, sakristije i kora.⁴⁵ Svod crkve oslikan je na sljedeći način: iznad oltara nalazi se slika *Konstantina Velikog pred taborom*, nad ulaznim vratima nalazi se *slika Mojsija koji pruža puku Božje zapovijedi*, a

travnja 1906.): tvrtka Hoerner & Honsell, Trieste. *Narudžba, iskrcaj i isplata za salbun i klak* (15. svibnja, 3. i 22. lipnja, 1. srpnja, 30. kolovoza, 28. listopada 1906.): Igranci. *Isplata za popravak grandala, za zeleni kolar i 13 kg bijele boje, radu inkarta* (14. i 28. listopada; 1., 3., 11., 25. i 29. studenog; 16. prosinca 1906.; 7. siječnja; 11. travnja 1907.): Lorenzo Gallo, Split.

Ugovor o izvedbi stukadurskih radova (15.–17. kolovoza 1906.): stuccatore Lorenzo Gallo, Split i fra Ante Gilić, Živogošće. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁴⁰ *Pismo o slanju pituru na ulje* (20. i 24. listopada 1906.): drvodjelac Aleksandar Jurišić, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁴¹ G. NIKOLIĆ, *nav. dj.* (1972.), 1.

⁴² *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Isplata za ceramiku, ciment, amalgin za ceramiku, arpiš* (19. studenog 1906.): Carl Greinitz Neffen, proprietario Hans Dettelbach, Deposito ferramenta e metalli, Fabbrica pallini e prodotti di piombo, Trieste. *Privoz ceramike i cimenta za crkvu* (5. i 29. studenog i 1. prosinca 1906.): brodar Rismondo (Rizmondo). Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁴³ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Isplata za štape i ugljen za marmorin* (2. prosinca 1906.). Marko Markovina, Gradjevni poduzetnik, Split. *Isplata* (8. travnja, 5. i 28. svibnja i 10. i 28. lipnja 1907.): Giuseppe Buella, Eligio Venegoni, Split. *Ugovor sa stuccadorima o marmorizaciji crkve* (8. travnja 1907.): Giuseppe Buella, Eligio Venegoni, Michele Elefanto, Split i fra Ante Gilić, Živogošće; svjedoci B. Celić i Francesco Ravalico. *Isplata za marmorizaciju crkve* (25. srpnja 1907.): Eligio Venegoni, Michele Elefanto i Michele Aduce, Split.). Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁴⁴ *Isplata za katran, postav stuba oltara i okoline* (7., 9., 18., 20. svibnja i 27. rujna 1907.), *Giuseppe Voltolini i Tagliaferro, radionica Žrtvenih Spomenika*, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁴⁵ *Francesco Ravalico (Ravatico, Ravaliko, Ravallico)* ime je majstora koje sam pronašla na namirnicama u Arhivu samostana sv. Križa. Slika u refektoriju samostana potpisana je s *F. Ravalico. Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Isplata za put, laku, kolar, špirit i rad na mramorizaciji* (25. siječnja, 2. kolovoza, 6. i 12. studenog 1907.; 2. veljače, 26. ožujka 1908.): Francesco Ravalico, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

Ime *Fioravante Ravalico* se za istog majstora navodi u II. dijelu autobiografije fra Ante Gilića. *Vjesnik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, 1975., 122.

u uglovima svoda naslikani su simboli četiriju evanđelista.⁴⁶ Na središtu stropa *sakristije* naslikan je *Isus u dobi malog djeteta*, uokviren s dva kružna vjenčića. Na središtu svoda *kora* naslikani su u medaljonu uokvirenom pleterom *Anđeli koji nose malog Isusa*.⁴⁷

2.2. OBNOVA SAMOSTANA SV. KRIŽA

Tlocrtni oblik, prostorna organizacija, veličina i oblik samostanskog sklopa prije posljednjega velikoga građevinskog zahvata prikazan je na *Katastarskom prikazu iz 1836. godine*. Istočno, južno i zapadno samostansko krilo bili su izgrađeni u visini prizemlja i kata. Dolaskom fra Ante Gilića na mjesto gvardijana i fra Mate Šimića kao redovnika u samostan sv. Križa, započelo je početkom veljače 1906. godine produljenje južne samostanske zgrade prema zapadu i izvedba novog stubišta u prostoru klaustra samostana.⁴⁸ Prema *Knjizi o gradnji Manastira Živogošće*, zidarski majstor *Vicko Barić* načinio je *proučavanje o preuređenju Manastira za više dana te nacrt*, a temeljem kojih je u razdoblju od svibnja 1906. do rujna 1908. obnovljeno južno krilo i dograđeno prema zapadu izvan kvadratičnog perimetra samostana.⁴⁹ Produženo južno krilo, postavljeno nad visokom hridi i s prekrasnim vizurama na okolni pejzaž, pokazuje u pristupu oblikovanju sve odlike **romantičkog historicizma**.⁵⁰

⁴⁶ Slikar Francesco Ravalico je na jugoistočnom uglu svoda naslikao sliku vola (*sv. Luka*), na sjeveroistočnom sliku lava (*sv. Marko*), na jugozapadnom sliku orla (*sv. Ivan*), na sjeverozapadnom sliku čovjeka (*sv. Matej*). Svi natpisi uz slike na svodu crkve napisani su *hrvatskom glagoljicom*. Slika »*Mojsije prenosi puku Božje zapovjedi*« nalazi se na središnjem dijelu svoda nad ulazom u crkvu i uz nju je natpis »*Az(ja) jes(a)m Gospod Bog tvoji*«, a slika »*Konstantina Velikog pred Taborom*« nalazi se na središnjem dijelu svoda nad glavnim oltarom i uz nju je natpis »*Sim znakom pobjeđiši*« (prijevod Benedikta Zelić-Bučan). Obje slike uokvirene su zlaćanim pleterom i hrastovim lišćem. Natpis na oslikanom kartušu na desnom boku svoda poručuje »*Zdrava Marije*«, a na lijevom boku svoda »*O čudotvorni Paskalu*«. D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2003.), 75.

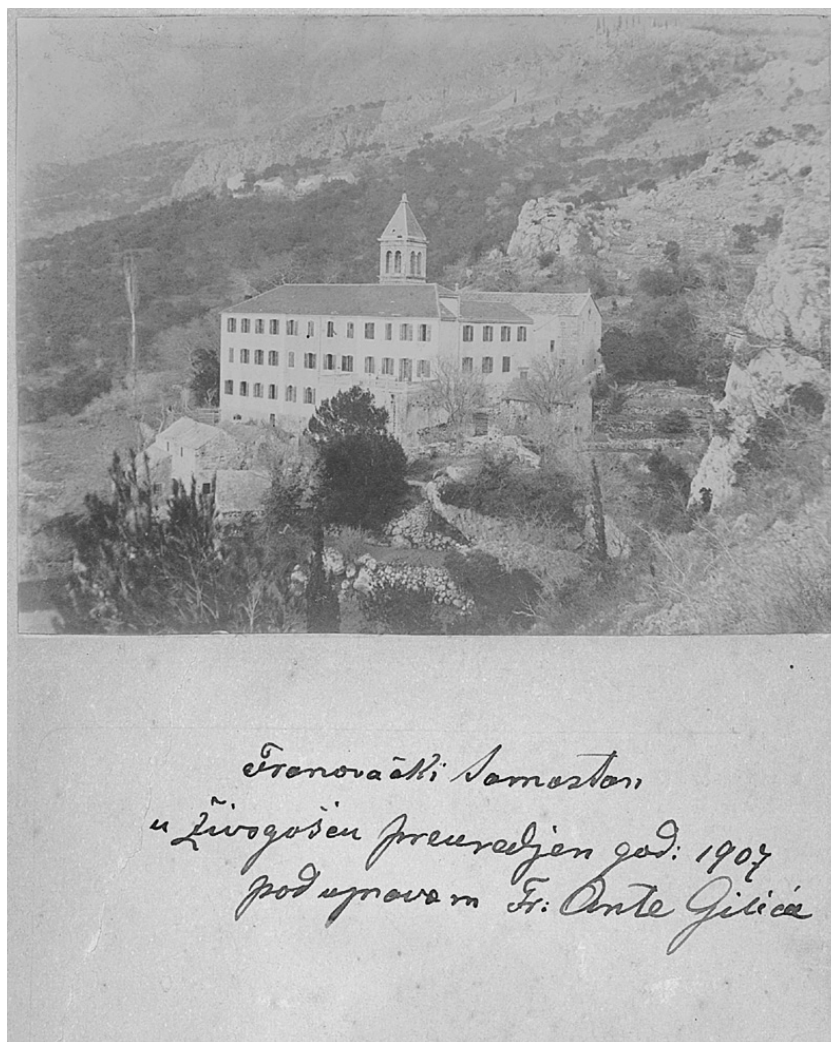
⁴⁷ Na istočnom i zapadnom dijelu svoda nad korom naslikan je *križ okružen s dva anđela*. Korijeni svoda s obje strane po sredini imaju naslikanu *maltešku vazu okruženu s dva lista palme* – simbol kršćanstva.

⁴⁸ Zaključak kako su radovi na samostanu započeli u veljači 1906. godine proizlazi iz dokumenata prikupljenih u samostanu iz kojih je razvidno kako su nacrti za obnovu već bili pripremljeni i poslani kao podloge za Ponude za kamenoklesarske i drvodjelarske radove. *Pismo* i nerealizirana *Ponuda* Mate Hercega iz Selaca na otoku Braču o izradi kamenih pragova za gradnju samostana (6. i 19. veljače 1906.). • *Pismo o materijalima, izvođačima, trgovcima i cijenama izvedbe za obnovu stolarije sinjskog samostana* (12. veljače 1906.): fra Miho Kataroš, Sinj. Nerealizirana *Ponuda* (24. veljače 1906.): drvodjelac Karlo Buj, Split. *Pismo s drvodjelarskim trebovnikom, uključivo i oko 420 m² poda* (28. veljače 1906.): fra Ante Gilić, Živogošće. *Pismo* (3. ožujka 1906.): fra Miho Kataroš. *Pismo* (6. ožujka 1906.): fra Ante Gilić. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁴⁹ Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće (vidi bilj. 36.).

⁵⁰ Pojavnost *romantičkog historicizma* proizlazi iz prisutnosti izvrsnih arhitekata *historicizma* na području *Makarskog primorja* u ono vrijeme. Naime, projekte za makarsku stolnu crkvu i franjevačku crkvu su na prijelazu s XIX. na XX. stoljeće izrađivali arhitekti kao: *F. Kessler* iz Beča (1891.), *Caius Perišić* iz Zadra i *Josip pl. Vancaš* iz Sarajeva, *Ćiril Iveković* iz Zadra (1907.–1912.), *Špiro Nakić* iz Splita (1912.), *I. Presel* iz Splita (1912.), *M. Karlovac* iz Zadra (1912.), *Stjepan Podhorski* (1927.–1930.) i *Josip Plečnik* (1930.). Slavica MARKOVIĆ, *Ćiril Metod Iveković – arhitekt i konzervator*, Zagreb, 1992., 61–63.; Ljubomir UR-LIĆ, »Arhitekt Stjepan Podhorsky – franjevačka crkva u Makarskoj«, *Makarsko primorje*, sv. 5., Makarska, 2000., 58–60; ISTI, »Put do projekta nove crkve u Makarskoj«, u: *Zbornik radova Kačić*, sv. 39., Split, 2007., 619–643; Stjepan PODHORSKI, *Snimak postojećeg stanja franjevačkog samostana u Makarskoj*, 1908.; Ćiril Metod IVEKOVIĆ, *Proširenje katoličke stolne crkve u Makarskoj*, 1909. Časno Kraljevsko namjensništvo – fond Građevinska sekcija Makarska, svezanaj 178.; Predmet: *Povećanje stolne crkve u Makarskoj u razdoblju od 1907. do 1909. godine* (nacrti povećanja), Državni arhiv, Zadar.

Prežbukano južno pročelje samostana horizontalno je podijeljeno dvama plitkim pilastri-
ma širine 60 cm na tri jednaka polja. Vertikalna podjela pročelnog platna središnjeg polja
pokazuje u razini *suterena* četiri **neobarokna prozora refektorija** s lučnim završetkom,
a u razini *prizemlja* i *prvog kata* po četiri prozora čiji su kameni nadvoji profilirani u
historicističkoj maniri s blagim lukom kao naznakom *secesije* (sl. 3.). Vertikalna podjela
pročelnog platna pobočnih polja pokazuje po četiri prozora u razini *suterena*, *prizemlja* i
prvog kata, a čiji su kameni nadvoji bez profilacije.

Sl. 3. Pogled na južno pročelje, samostan sv. Križa 1907. godine

Rekonstrukcija samostana sv. Križa zapravo je počela već u srpnju 1905. godine obnovom istočnog krila, prema knjizi *Troška o popravi*.⁵¹ Nastavljena je preraspodjelom unutrašnjeg prostora na znatno veće samostanske sobe u južnom krilu. Južno krilo je prema *Katastarskom prikazu iz 1910.–1940. godine* nadograđeno prema zapadu u razdoblju od svibnja do studenoga 1906., a kako bi se u dogradnji smjestila nova glavna samostanska kuhinja u *suterenu* te nešto raskošnije sobe i kupaonica u *prizemlju i na prvom katu* (sl. 1.).⁵²

Zidovi podruma dograđenoga zapadnog dijela južnog krila samostana sv. Križa sazidani su od kamena, a zidovi gornjih katova od opeke u lipnju 1906. godine.⁵³ Drvene grede postojećih međukatnih konstrukcija cjelokupnoga južnog krila zamijenjene su čeličnim nosačima na koje je postavljena podnica sastavljena od jelovih dasaka slijepog poda na koju su potom učavlani parketi.⁵⁴ Drvene podove ukupne površine oko 500 m² načinili su majstori iz *Drvodjelarske radionice Jakasović i Korlaet* koristeći parkete presjeka 3,2 x 10 cm.⁵⁵ Isti su majstori započeli tijekom rujna 1906. godine i izradu podgleda

⁵¹ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Narudžba greda i dasaka* (3. srpnja 1905.) • *Narudžba morske pržine 1064 kvarata* (30. kolovoza 1905.) : *Isplata za prah potrošen i kamen* (3. lipnja 1906.) : Ivan i Boško Lučić. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁵² *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Narudžba i isplata za fornol kotla, livadur, bigunaz* (19. listopada 1906. i 12. studenog 1907.) : trgovac Augusto Janković, Makarska. *Narudžba i isplata za ključe, klanfe, fornol kotla, ožeg i palu* (5., 9., 10. i 16. lipnja; 13., 14. i 19. rujna i 19. listopada 1906.) : kovač Anton Torkar. Kupaonica u zapadnom dijelu južnog krila, započeta 2. prosinca 1906., dogotovljena je 9. srpnja 1907. *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Isplata za žlibe, kupalište i namštaj istoga* (9. i 12. ožujka, 9. srpnja, 19. i 25. listopada 1907.) : Marko Markovina, Gradjevni poduzetnik, Split. *Narudžba i isporuka 8 lavandina* (20. i 23. ožujka; 17. i 21. travnja 1907.) : Carl Greinitz Neffen, proprietario Hans Dettelbach, Deposito ferramenta e metalli, Fabrica pallini e prodotti di piombo, Trieste. *Ugovor sa stuccadorima o žbukanju i bojenju kupaonice i klaustura* (2. lipnja 1907.) : Giuseppe Buello, Eligio Venegoni, Michele Elefanto i Michele Aduce iz Splita, svjedoci Luka Božić i Francesco Ravalico. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁵³ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Narudžbenice i Isplate za 4 000 matuna, 40 vriča / 2 000 kg cimenta Portland, 500 matuna šuplih, gašeno vapno, klanfe, benzin, brokve prah, micu, kupe od cakla* (13. travnja; 1., 3. i 14. lipnja; 12. i 28. srpnja, 16., 27. i 30. kolovoza; 15., 18. i 19. rujna; 27. studenog 1906.; 25. siječnja, 23. veljače; 7. svibnja, 1. lipnja 1907.) : Marino & Figlio Pietro, Gilardi & Bettiza, Split. • *Narudžba i isplata za kupe, 1000 + 600 matuna, jelove daske, klanfe i 12 murala* (14., 16. i 19. lipnja; 5., 8. i 20. rujna i 6., 10., 14. listopada 1906.) : trgovci Sinovi Jerka Jerića, Metković. • *Narudžba i isplata za klanfe* (18. i 20. rujna 1906.) : kovač Špiro Jelić, Split. • *Narudžba i isplata za gvozdja za vrata u odvarbi, gvoždena vrata* (25. travnja 1906.; 8. lipnja i 12. studenoga 1907.) : Kovačka i Tezuljarska radionica Josip Jelaska, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁵⁴ *Narudžbe i isplate za gvožđe, boje, bakrene žice, pokrova od cievi, zinco i 5 kili zinganih brokava* (8. i 17. svibnja; 9., 19. i 23. kolovoza; 3., 7., 10., 15., 13. i 28. listopada; 15. i 21. studenog 1906.; 2., 4., 7., 18. i 20. svibnja; 17., 21. lipnja 1907.) : trgovac Doimo Savo, Sezione commerciale, Deposito ferramenta, metalli, colori, zolfi, vitrioli, carburo di calcio * Sezione industriale, Stabilimento meccanico, Fonderia-Battirame, Split. • *Narudžba i isplata za gvožđe, 115 kg željeza, minij u prahu, katran, inkarat dan štukaduram, 6 l acido solforico protiv vlage, 40 čavala, krakuniće* (6., 7. i 9. svibnja; 23. i 26. lipnja; 12. srpnja; 16. rujna; 21. listopada; 1. prosinca 1906.; 13. svibnja; 26. i 29. lipnja; 13. srpnja, 12. studenoga 1907.) : trgovac Dujam Zanchi, Makarska. • *Narudžbenice i Isplate za 516 komada gvožđenih greda i pošetane žice* (18. ožujka; 3., 6., 10., 17., 18. i 23. travnja; 5., 8., 17., 24. i 26. svibnja; 26. lipnja; 18. srpnja; 19. studenog 1906.) : Carl Greinitz Neffen, proprietario Hans Dettelbach, Deposito ferramenta e metalli, Fabrica pallini e prodotti di piombo, Trieste. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. (Vidi bilj. 54.)

⁵⁵ *Pismo s drvodjelarskim trebovnikom, uključivo i oko 420 m² poda* (28. veljače 1906.) : fra Ante Gilić, Živogošće. *Pismo o postavljanju 500 m² drvenog poda* (25. travnja 1906.) : drvodjelci Jakasović i Korlaet, Split. Drveni podovi južnog krila obloženi su linoleumom u srpnju 1907. godine. *Narudžba i isplata za 46 pavismena tapeta i 18 linoleuma, 2 000 m, 20 incerate mramor* (6. i 15. lipnja; 14. srpnja 1907.) : Dućan gospodske i težačke robe, svakovrsnih domaćih tkanina, postava za jedra i ostalo, Ivan Brajević, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

međukatnih konstrukcija načinjen od trske vezane žicom, a koja je potom ožbukana vapnenom žbukom.⁵⁶

U jugozapadnom uglu klaustra dograđeno je novo stubište koje povezuje sve katove južnog i zapadnog krila samostana. Načinjeno je od 44 kamene stube koje je 23. srpnja 1906. dostavio kamenoklesar Ivan Zlatar iz Povelja na otoku Braču, a ugradio majstor Ivan Despot iz Zaostroga u kolovožu 1906. godine.⁵⁷ Ograđeno je drvenim rukohvatima koje su 18. srpnja 1906. dostavili iz *Drvodjelarske radionice Jakasović i Korlaet* iz Splita.⁵⁸

Krov preoblikovanoga južnog krila, kao i pripadajući oluci, izvedeni su u razdoblju od rujna do studenog 1906. novim drvenim grednikom na koji su postavljene kupe.⁵⁹ Pregradnja krovništva nad jugoistočnom kulom samostana započela je već krajem srpnja 1906. uklanjanjem postojećega četverostrešnog krova. Jedan dio novostvorene terase nad kulom pregrađen je opekom i natkriven kupom kako bi se ostvario prostor za smještaj novih zahoda.⁶⁰ Preostali dio krova kule pretvoren je u terasu veličine 6,0 x 12,0 m i ograđen ukrasnom ogradom od *neobaroknih* stupića.⁶¹

⁵⁶ *Trebovnik za izravnjanje stropova* (18. srpnja 1906.): drvodjelci Jakasović i Korlaet, Split. *Pismo o liveliranju i postavljanju štuketa na plafonu* (27. srpnja 1906.): Jakasović i Korlaet. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. (Vidi bilj. 55.)

⁵⁷ *Ponuda* (6., 24. i 27. veljače 1906.): kamenarski poduzetnik Ivan Zlatar, Povelja. *Pisma* (3. i 8. ožujka 1906.) • *Isplata* (11. lipnja 1906.): Ivan Zlatar. *Zapisnik o isplati i predaji kamenarskih radova: 44 stube obradene na martelina media, gazište širine 30 cm, dužina kraka od 120 cm + 50 cm za uklještenje u zid, visinom 16 cm* (23. srpnja 1906.): Ivan Zlatar. *Trebovnik za izradu ograde stubišta – lijevi rukohvat* (18. srpnja 1906.): drvodjelci Jakasović i Korlaet, Split. *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Isplata nadnice za izradu sališa (popločenja) i namištaj* (6. i 10. svibnja, 2. prosinca 1906.): Ivan Despot. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁵⁸ *Trebovnik za izradu ograde stubišta – lijevi rukohvat* (18. srpnja 1906.): drvodjelci Jakasović i Korlaet, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁵⁹ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Narudžba i isplata za drvene grede* (5. i 27. srpnja i 12. kolovoza 1906.): trgovac M. Šarić, Split. *Narudžbe i isplate za katran* (1. i 2. listopada 1906.): trgovac Pietro Perić – Zokić, Fabbrica, Cordaggi, Catrame, Reti e articoli da pesca sporte per Olio ecc., Split. *Isplate za caklene kupe* (12. studenog 1907.): tvrtka Zenaro i Gentili. • *Isplata za gurle i namištaj, žlibe i tube* (20. rujna; 7. listopada i 27. studenog 1906.; 7. svibnja 1907.): Filippo i Bartolo Montan (Bartul Montona). *Narudžbenice i Isplate za cement* (27. studeni 1906.; 5. siječnja, 26. travnja, 2. svibnja, 20. i 22. srpnja 1907.): Filli Stock & comp., Split. *Narudžbenice i Isplate za 300 kupa iz Pordenone i fumar* (29. svibnja 1907.): Marino & Figlio Pietro, Gilardi & Bettiza, Split. *Narudžbe i isplate za laštre od olova i olovo* (26. travnja i 5. siječnja 1907.): trgovac Doimo Savo, Sezione commerciale, Deposito ferramenta, metalli, colori, zolfi, vitrioli, carburato di calcio * Sezione industriale, Stabilimento meccanico, Fonderia-Battirame, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

Zanimljivo je kako je prema Stanku Piploviću limarske radove na samostanu i crkvi sv. Frane u Splitu izveo Montan Trojer. S. PIPOVIĆ, »Rekonstrukcija samostanskog kompleksa sv. Frane u Splitu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće«, *Kulturna baština*, sv. 11., Split, 1986., 16., 70.

⁶⁰ Zahodske školjke nekadašnjih zahoda nad jugoistočnom kulom ugrađene su od rujna do prosinca 1906. godine. *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Narudžbe i Isplate za četiri zahoda tipa Panama i kašete za zahod i namištaj istoga* (8., 16. i 18. kolovoza; 5., 10., 13., 19., 23. i 28. rujna; 28. listopada 1906.): Carl Greinitz Neffen, proprietario Hans Dettelbach, Deposito ferramenta e metalli, Fabrica pallini e prodotti di piombo, Trieste. *Narudžba i isplata za krakune, bravu i ključ* (12. i 14. kolovoza; 28. prosinca 1906.; 7. svibnja i 1. lipnja 1907.): kovač Antun Juras. *Narudžba i isplata za sveze trapova i tulu i mušu za vodovod te za namištaj zahoda* (10., 13. i 14. rujna; 1. prosinca 1906.): kovač Antun Torkar. Zahodi postavljeni na dijelu terase nad jugoistočnom kulom uklonjeni su 1970. godine.

Zapisnik Komisije za izgradnju i očuvanje Provincijskih objekata (23. veljače 1970.): fra Bernardo Buljević, fra Stjepan Vučemilo, fra Nikola Radić. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁶¹ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Narudžbenica i Isplata za balustru* (28. srpnja 1906.): Marino Bettiza & Figlio Pietro, Gilardi & Bettiza, Split. *Isplata za 6,44 m balustre* (6. srpnja 1907.): Voltolini i Tagliarferro, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

Nacrte za izvedbu kamenarskih i drvodjelarskih radova za vrata i prozore pregrađenog i dograđenog južnog krila samostana načinio je zidarski majstor Vicko Barić.⁶² *Kamenoklesar Ivan Zlatar* iz Povlja dostavio je kamene okvire prozora i vrata presjeka veličine oko 18–20 x 18–20 cm u Živogošće 23. srpnja i 2. kolovoza 1906. godine.⁶³ Prema Pogodbi dostavljeni su: *praga za četiri prozora, oblikom i načinom prema nacrtu br. I. (1,00 x 1,30 m) s arkom od 50 cm; praga za osam prozora, oblikom i načinom prema nacrtu br. II. (0,90 x 1,50 m) s arkom od 14 cm; praga za trideset i jedan prozor, oblikom i načinom prema nacrtu br. IV. (1,00 x 1,80 m); te praga za jedna vrata, oblikom i načinom prema nacrtu br. V. (0,90 x 1,70 m).* Stolarija načinjena u *Drvodjelarskoj radionici Jakasović i Korlaet* dostavljena je na gradilište samostana nešto ranije, 18. srpnja 1906.: četiri prozora refektorija u *suterenu* (sastavljeni su od dva donja krila iznad kojih se nalazi treće otklopno polukružno krilo), osam prozora s griljama koji se nalaze na središnjem polju pročelnog platna – iznad prozora refektorija u razini prizemlja i prvog kata, trideset i jedan običan prozor za druge dijelove samostana, vrata s prozorom veličine 0,90 x 2,00 m za izlazak na terasu nad kulom, dvokrilna vrata veličine 1,10 x 2,40 m za deset samostanskih soba, jedna hodnička dvokrilna vrata veličine 1,10 x 2,20 m, četvora vrata za sporedne prostorije veličine 0,70 x 2,00 m i dvojna zahodska vrata veličine 0,60 x 2,00 m.⁶⁴ Vanjski otvori samostana ostakljeni su početkom studenoga 1907. godine.⁶⁵

Ugovor od 21. prosinca 1906. te *Namirnica* od 27. rujna 1907. ukazuju kako je radove ličenja samostana bijelom i zelenom bojom u navedenom razdoblju načinio splitski majstor Frano Smoje.⁶⁶ Ličenje samostanskih hodnika i rukohvata na stubištu majstor Smoje dovršio je 12. studenoga 1907. Potom je slikar Francesco Ravalico u razdoblju od 31. srpnja

⁶² Vidi bilj. 36.

⁶³ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Isplata* (11. svibnja i 23. srpnja 1906.): kamenarski poduzetnik Ivan Zlatar, Povlja. *Pismo* (16. srpnja 1906.): Ivan Zlatar. *Ponuda* (6., 24. i 27. veljače 1906.): Ivan Zlatar. *Zapisnik o isplati i predaji kamenarskih radova: prozora veličine 0.90 x 1.70 m – komada 31, veličine 1.00 x 1.80 m – komada 4, veličine 1.00 x 1.70 m – komada 8; vrata od teraca 0.90 x 2.60 m* (23. srpnja 1906.): Ivan Zlatar. *Isplata za ponistre* (5. ožujka 1907.): Ivan Zlatar. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁶⁴ *Trebovnik za Manastir Sv. Križa u Živogošću, stolarski radovi na prozorima i vratima od jelovine i ariša te parket i daske za tavan* (1899.): zidarski majstor Vicko Barić, Makarska. *Trebovnik kamenarskih radova na prozorima i vratima* (27. veljače 1906.): Vicko Barić. *Pisma o izradi okvira vrata, debljini sobnih vrata, premazu lanenim uljem, traženju isplata i prijevozu, odgodama dostave* (17. i 25. travnja; 2., 12. i 15. svibnja; 1., 3., 7., 19. i 22. lipnja; 6., 13. i 14. kolovoza 1906.): drvodjelci Jakasović i Korlaet, Split. *Sviedočba za drvodjelarske radove u iznosu od 4 000 kruna* (11. listopada 1906.): Jakasović i Korlaet. *Podmira za sve radnje* (11. listopada 1906. i 25. siječnja 1907.): Jakasović i Korlaet. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. (Vidi bilj. 36.)

⁶⁵ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Isplata za 3 stakla, 204 murala, 1000 žutih brokvi, verniša, kola, opint, 12 pomula, 14 ručica* (12. i 21. lipnja, 15. i 28. srpnja, 3. kolovoza, 6. rujna, 8., 11. i 12. studenoga 1907.): Marko B. Mikačić, Skladište gvozdja i sitnarije svake vrsti, Prodaja stakala, boja, masti za kola, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁶⁶ *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Isplata za bojadisarske radove na istočnom dijelu manastira, ugljen, benzin* (15. i 21. prosinca 1906.; 2. svibnja, 10. i 21. lipnja, 2. kolovoza, 27. rujna, 12. studenog 1907.; 22. veljače i 9. rujna 1908.): Frano Smo(l)je i drug, bojadisari, Split. *Isplata za 3 kg boje, 12 kg praha i rad* (27. svibnja, 3. lipnja, 1. srpnja, 18. studenog 1906.): Jozo Grbić, Makarska. *Narudžba i Isplata za 45 vreća od 50 kg praha mramora* (20. rujna, 7. listopada 1906.): Fratelli Faber, Droghe, Colori & Prodotti Chimici, Trieste. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. Zanimljivo je kako je Frane Smoje načinio ličenje samostana i crkve sv. Frane u Splitu. S. PIPLOVIĆ, *nav. dj.* (1986.), 70.

do 6. rujna 1908. naslikao u duhu **mletačkog manirizma** sliku *Posljednje večere, veličine 526 x 185 cm*, na istočnom zidu *refektorija* (sl. 4).⁶⁷

Dogradnja južnog krila prema zapadu odredila je izgled današnjega ulaznog prostora u samostan, kao i današnji položaj *arhiva* (sl. 1.). Uski, zapadni ulaz u samostan sv. Križa između crkve i samostana, izgrađen u vrijeme neposredne turske opasnosti, nakon odlaska francuske vojske više nije bio prikladan kao glavni ulaz.⁶⁸ Dogradnjom južnog krila samostana prema zapadu otvoren je novi glavni ulaz veličine svijetlog otvora 1,70 x 2,45 m, čiji je dovratnik presjeka 18 x 18 cm oblikovao *klesar Ivan Zlatar* po nacrtu *zidarskog majstora Barića*.⁶⁹

Sl. 4. Slika *Posljednja večera* u refektoriju samostana sv. Križa (F. Ravalico, 1908.)

⁶⁷ Slika *Posljednja večera* u refektoriju samostana sv. Križa u Živogošću u cijelosti je preslikana slika *Posljednje večere* koja se nalazi u franjevačkom samostanu u Hvaru. Obilježje *mletačkog manirizma* na slici *Posljednje večere* u Hvaru (800 x 250 cm) atribuirala se, prema K. Prijatelju, radionici *Jacopa Palme Mlađeg* u vrijeme iza 1604. godine. Recentno, R. Tomić smatra kako slika pripada opusu *Mateja Ponzonija Pončuna*. Kruno PRIJATELJ, *Studije o umjetninama u Dalmaciji III.*, Zagreb, 1975., 33, 38; Radoslav TOMIĆ, »O Mateju Ponzoniju Pončunu u Engleskoj, Italiji i Hrvatskoj«, *Kulturna baština*, sv. 18., Split, 1994., 24–25, 82–83; ISTI, »Posljednje o 'Posljednjoj večeri'«, *Vijenac*, II., Zagreb, 14. travnja 1994., 8; *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće: Isplata za kvadar – sliku – Večeru Gospodnju* (9. rujna 1908.) : Francesco Ravaliko (Ravalico, Ravallico), Split, Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. (Vidi bilj. 46.)

⁶⁸ Prema analogiji s makarskim samostanom *prva ulazna vrata* u samostan sv. Križa bila su smještena između zvonika i crkve na sjeverozapadnom uglu sklopa. Prema predaji, bila su mala i uska kao i vrata crkve, kako Turci u njih ne bi ulazili na konjima (makarski samostan imao je takva vrata u razdoblju od 1623. do 1689. godine). Uski, dugi hodnik nadsvodjen plitkim bačvastim svodom (*čemerom*), a koji je vodio od ulaza u samostan do klaustura, imao je istu funkciju. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 192, 201; K. JURIŠIĆ, *nav. dj.* (1972.), 100, 259–260; A. BADURINA, »Uloga franjevačkih samostana«, 11.

⁶⁹ *Pogodba za kamenoklesarske radove* (27. veljače 1906.) : kamenarski poduzetnik Ivan Zlatar, Povlja. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

Postav novoga glavnog ulaza uvjetovao je oblikovanje nove ulazne dvorane čime započinje rekonstrukcija zapadnog krila samostana. Otvorena su i nova vrata veličine 90 x 205 cm iz ulazne dvorane prema klastru s dovratnicima, profiliranim u duhu *secesije*, samo u gornjim uglovima vrata i veličine 20 x 20 x 115 cm (sl. 1., sl. 2.), a za koja se može pretpostaviti kako su potaknula zazidavanje rustikalnog trijema zapadnog zida klastra.⁷⁰ Iznad novooblikovane ulazne dvorane zapadnog krila smješten je prostor samostanskog arhiva.

Osim u rekonstrukciji južnog pročelja, odlike **romantičkog historicizma** zamjetne su i u rekonstrukciji klastra.⁷¹ Postav zgrade knjižnice, prislonjene uz južno pročelje crkve, odredio je izgled današnjega samostanskoga unutrašnjeg dvorišta opločenog kamenom, kvadratičnog oblika veličine oko 7,50 x 6,50 m.⁷² *Zapisnik* od 8. srpnja 1913., pronađen u arhivu samostana sv. Križa, ukazuje kako su redovnici samostana sv. Križa zahtijevali »uredjenje klastra i mjesta do bivših malih vrata crkve«. ⁷³ Nad potpornim zidom uz južni zid crkve podignuta su četiri stupića s kapitelima iz *starohrvatskog razdoblja*, a koji podržavaju blage lukove pod pogledom knjižnice.⁷⁴ Temeljem *Zahjeva* može se zaključiti kako je rekonstrukcija trijema pred južnim pročeljem crkve započela nakon 1913. godine. Istodobno je oblikovan i upušteni dio dvorišta klastra sa stubištem koje vodi do poluukopane fontane, ukazujući na romantičarski pristup uređenju vanjskog prostora.⁷⁵

Zapisnik s konačnim obračunom troškova na popravku samostana i crkve sv. Križa u iznosu od 59 306,86 kruna sastavio je gvardijan fra Ante Gnječ 29. prosinca 1910. godine.⁷⁶

⁷⁰ Možda je *rustikalni trijem* bio zazidan već u vrijeme *barokizacije crkve i zvonika* koncem XVIII. stoljeća. Kako bilo, nalaz *dvaju lučnih otvora rustikalnog trijema* zapadnog krila samostana sv. Križa uz zapadni zid dvorišta ukazuje na prvotno planiranu gradnju *zapadnog trijema* nakon 1718. (dobročinitelj Mate Šoić) i dovršetak u vrijeme dovršenja gradnje zvonika oko 1733. godine. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 181, 184.; A. BADURINA, »Samostanska arhitektura«, 249; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2008.), 52–53. (Vidi bilj. 24.)

⁷¹ *Zapisnik o popločanju hodnika ispred refektorija i uređenju klastra* (8. srpnja 1913.) : fra Ivan Peko, fra Mate Šimić, fra Frane Lulić. • *Račun za bojenje hodnika* (12. i 17. studenog 1913.) : Frano Smo(l)je i drug. bojadisari, Split. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁷² Prostor unutrašnjeg dvorišta u ranoj fazi gradnje samostana sv. Križa imalo je *trapezni oblik* veličine oko 7,50 x 6,50 m s prirodnim izvorom vode te nije bilo potrebe prikupljati vodu s obodnih krovova ograđivanjem trijema i izgradnjom spremišta za vodu (*gumirne*). *Trapezno unutrašnje dvorište* samostana poprimilo je izgradnjom *baroknog zvonika i crkve pravokutan oblik* veličine oko 11,50 x 6,50 m. Izgradnjom zgrade knjižnice dvorište je ponovno poprimilo oblik veličine oko 7,50 x 6,50 m. S. ZLATOVIĆ, *nav. dj.* (1882.), 192, 201; A. BADURINA, »Uloga franjevačkih samostana«, 7.; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2008.), 52–53.

⁷³ *Zapisnik* (8. srpnja 1913.), fra Ivan Peko, fra Mate Šimić, fra Frane Lulić. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće.

⁷⁴ Zanimljivo je kako je trijem ponovno podignut nakon 1913. godine, čitavih pet godina poslije vrlo slične obnove trijema u samostanu sv. Frane u Splitu. S. PIPLOVIĆ, *nav. dj.* (1986.), 70–72.

⁷⁵ Postojeći izvor vode u klastru sv. Križa je kanaliziran, a voda istječe kroz dva otvora na vertikalno postavljenoj *plitkom kamenom reljefu*, veličine oko 60 x 60 cm, u *kamenicu* na kojoj su uklesani natpis *IHS* i godina postavljanja (1710.). Petar KAER, *Makarska i Primorje*, Makarska, 1996., 28; Cvito FISKOVIĆ, »Spomenici grada Makarske«, u: *Makarski zbornik*, sv. 1., Omiš, 254–256; Goran NIKŠIĆ, »Gradska česma u Makarskoj«, *Makarsko primorje*, sv. 1., Makarska, 1990., 146–147; D. OŽIĆ BAŠIĆ, *nav. dj.* (2008.), 53–54.

⁷⁶ Iznos od 21 600 kruna bio je pokriven prodajom posjeda u Drveniku, Živogošću, Igranama i Drašnicama te novcem dobročinitelja. Preostalo je zaduženje Vjerozakonskoj zakladi od 31 647, 62 kruna. *Knjiga o gradnji Manastira Živogošće : Prihodi u gradnji Manastira i poprava Crkve* (28. prosinca 1910.), fra Ante Gilić • *Iznos iscrpljen iz knjige o gradnji Manastira, a uložen u nabavi pokućstva i drugo koješta* (28. prosinca 1910.), fra Ante Gilić. *Zapisnik redovničke zajednice o troškovima gradnje* (29. prosinca 1910.) : fra Ante Gnječ, fra Ante Gilić, fra Frane Lulić • *Pismo Kotarskom poglavarstvu u Makarskoj, odgovor na dopis br. 23 531/2 od 10. listopada 1913.* (31. listopada 1913.) : fra Frane Lulić. Arhiv samostana sv. Križa, Živogošće. *Povratak zajma franjevačke redodržave Presvetog otkupitelja u Dalmaciji*, 20. lipnja 1908. Časno Kraljev-

ZAKLJUČAK

Nakon što je *Visokom kraljevskom odlukom od 22. rujna 1820. godine* austrijski car Franjo I. vratio samostanski posjed sv. Križa u vlasništvo franjevačkog reda, započela je temeljita obnova i dogradnja crkve i samostana kroz čitavo XIX. i na početku XX. stoljeća. U samostanu je ponovo ustanovljen *novicijat*, što je uvjetovalo niz građevinskih radova na prilagodbi postojećih zgrada za funkciju modernijeg školstva i smještaja većeg broja novaka reda.

Najvažniji građevinski pothvat koji je trajao u razdoblju od 1906. do 1908. godine vodio je zidarski majstor Vicko Barić iz Makarske uz pomoć i podršku fra Ante Gilića. Obnovljena je i uređena crkva sv. Križa, obnovljeno je i rekonstruirano istočno i zapadno samostansko krilo te dograđeno i preoblikovano pročelje južnog samostanskog krila u *duhu historicizma*.

Obilježja *romantičkog historicizma* monumentalnoga južnog pročelja samostana sv. Križa vide se u njegovu izuzetnom postavu u pejzažu, u podjeli pročelja plitkim pilastrima na tri dijela, u raščlambi tipologije prozora po katovima (neobarokni luk prozora refektorija u *piano nobile* na središnjem rizalitu, prozori s kamenim nadvojima koji su profilirani u *historicističkoj maniri*), u rastvaranju terase nad nekadašnjom obrambenom kulom te u rekonstrukciji trijema klaustura kao i osobitome smještaju fontane. *Romantička historicistička dogradnja* iz razdoblja od 1906. do 1908. godine pokazuje snažnu graditeljsku ambiciju zidarskog majstora Vicka Barića, svedenu u regule skromnosti franjevačkog reda. Istražujući širi kontekst graditeljstva na *Makarskom primorju*, vidljivo je kako izniman doprinos Vicka Barića arhitekturi *historicizma* proistječe iz zbivanja vezana uz izgradnju crkve sv. Ante u Tučepima iz 1901. godine prema projektu *arhitekta P(a)erišića*, kao i zbog mogućeg uvida u projekte obnove makarske stolne crkve i nove franjevačke crkve koje je početkom XX. stoljeća izrađivao arhitekt *Ćiril Iveković*.

Summary

RECONSTRUCTION OF THE FRANCISCAN MONASTERY OF THE HOLY CROSS IN ŽIVOGOŠĆE IN THE 19th AND AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Historical events influenced greatly on the visual aspect and management of the monastic complex of the Holy Cross. For example, in the period of the French administration in Dalmatia this monastery of the Holy Cross was used as a garrison of the French army. Consequently, the Franciscan friars were kicked out from the convent, and its entire property was nationalized. Similarly, all their movable estates were sold. However, in the

sko namjesništvo u Dalmaciji – fond Građevinska sekcija Makarska, svežanj 253. (1908.–1918.), 1, 16, Državni arhiv, Zadar. *Dopis K.K.Statthalterai in Dalmatien* (Č.k. Namjesništvo u Dalmaciji) Č.k. kotarskom Poglavarstvu u Makarskoj (potpisao Walach), 12. svibnja 1911. Časno Kraljevsko namjesništvo u Dalmaciji – fond Građevinska sekcija Makarska, svežanj 169., predmet 183. (1907.–1916.), 3, Državni arhiv, Zadar. *Dopis Ministerium fur Kultus und Unterricht, Wien* (Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu, Beč) preko Č.k. Namjesništva u Dalmaciji upućuje Č.k. kotarskom Poglavarstvu u Makarskoj (potpis nečitak), 12. studenoga 1913. Časno Kraljevsko namjesništvo u Dalmaciji – fond Građevinska sekcija Makarska, svežanj 169., predmet 183. (1907.–1916.), 1–2, Državni arhiv, Zadar.

period of the second Austrian administration in Dalmatia this monastery was returned to the Franciscans by the Supreme royal decision of Francis I (22 September 1820). Thus, reconstruction of the complex (i.e. church and the monastery) started in 1820 under the administrations of abbots fra Mijo Majstorović and fra Ivan Žderić (from 1824). Still, the complete reparation lasted throughout the entire nineteenth century.

Especially important was reconstruction and furnishing of the church of the Holy Cross, which lasted from May 1906 till November 1907. These activities were supported by fra Ante Gilić and completed by mason Vicko Barić from Makarska. The work included two new altars, one dedicated to Sacred Heart and other to Anthony of Padua, which were both built in the stone-masonry-workshop of Giuseppe Voltolini and Vicko Tagliaferro from Split. Moreover, the new rostrum, tabernacle and fourteen seats in the choir were built in carpentry-shop of Kleme Jakasović and Josip Korlaet from Split. However, it is important to note that Giovanni Antončić from Split made the gilt of the tabernacle. Similarly, plastering with mortar, together with the painting of the walls and setting the art-deco white-black tiles was done by Lorenzo Gallo from Split, while other plastering and setting the marble coating was the work of Giuseppe Buella, Eligio Venegoni, Michele Elefanto and Michelle Aduce, who worked for Marko Markovina. After the reconstruction was finished in summer 1907, painter Franceso Ravalico from Split started to paint the ceiling of the church, sacristy and the choir. By the same token, reconstruction of the monastic complex in Živogošće began in May 1906 and it lasted till September 1908 under the administration of abbot fra Ante Gilić. One can notice that the reconstructions of the church and the monastery were coordinated and influenced by the architectural renovation of the cathedral church in Makarska, as well as there is visible similarity with the project of the new Franciscan church, placed also in Makarska. It is important to note that there are some similarities with the work of architect Perišić, who had projected the church of St. Anthony in Tučepi. The entire reconstruction is a nice representative of the romantic historicism, especially regarding the monumental southern facade that was divided by pilasters into three sections, as well as regarding the construction of the windows (neo-baroque arches with profiles in the historicism manner) and reconstruction of the terrace above the former defense tower, together with the renovation of the cloister with a fountain. The masonry work on the southern facade did Ivan Zlatar from Povelje on the island of Brač. Carpentry was again done by the aforementioned shop of Kleme Jakasović and Josip Korlaet. Moreover, tinsmith's work and setting of the plumbing pipes was done by Filippo and Bartolo Monton from Split, and plastering with mortar was done by Frano Smoje with his helpers from Split. At the end, when all the craft-work was finished in summer of 1908, painter Francesco Ravalico from Split limned the eastern wall of the dining room, and the motive was the Last supper.

KEYWORDS: 19TH century, Franciscan monastery of the Holy Cross, romantic historicism, Vicko Barić, Živogošće.